

УДК 347.778:631.1(477)

Литвинчук І. Л.,

к.е.н., докторант, старший викладач кафедри економічної теорії та інтелектуальної власності, Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир

Макросоціологічний аналіз проблем управління інтелектуальною власністю в аграрному секторі економіки України (за матеріалами опитування виконавців наукових та науково-технічних робіт)

I. L. Lytvynchuk,

Ph.D., Doctoral Candidate, Senior Lecturer, Department of Economic Theory and Intellectual Property, Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr

Macrosociological analysis of the problems of managing intellectual property in Ukrainian agrarian sector (based on a survey of individuals dealing with research and science)

Анотація. Метою статті є дослідження громадської думки у соціально-професійному сегменті виконавців наукових та науково-технічних робіт стосовно ефективності політики управління інтелектуальною власністю в аграрному секторі України. З використанням методів збору, обробки та аналізу соціологічної інформації визначено ставлення респондентів до проблем ефективності виконання функцій у сфері інтелектуальної власності вітчизняними інституціями, матеріального стимулювання творчої діяльності науково-технічних та науково-педагогічних працівників, комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності, захисту прав суб'єктів інтелектуальної власності в системі науково-освітнього забезпечення аграрної економіки. Доведено наявність конфлікту інтересів економічних агентів у питаннях змісту, першочерговості та ваги реформаторських кроків у напрямі інтелектуалізації аграрної економіки України.

Summary. The article aims to study the public opinion on the efficiency of the policy of managing intellectual property in Ukrainian agrarian sector within the socio-professional segment of individuals dealing with research and science and technology. The study utilized the methods of collection, processing, and analysis of sociological information to determine the opinion of individuals dealing with research and science and technology about the solving the problems associated with institutionalization of the intellectual property, stimulation of creative activity of scientific-technical and scientific-pedagogical workers, commercialization of results of intellectual activity, jurisdictional protection of subjects of intellectual property within the system of the research and educational support of the agrarian economy.

Ключові слова: соціологічне дослідження, інтелектуальна власність, аграрна економіка, система науково-освітнього забезпечення

Keywords: sociological study, intellectual property, agrarian economy, system of the research and educational support

Постановка проблеми. Проблеми продовольчої та екологічної безпеки в умовах обмеженості матеріальних ресурсів зумовлюють необхідність спрямування зусиль уряду, бізнесу, громадськості на забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору національної економіки та особливо аграрної освіти і науки як основного носія інтелектуального потенціалу агросектору. Оскільки критерієм інноваційності економіки є

ефективність інституту інтелектуальної власності з точки зору здатності забезпечити повну реалізацію прав виробника інтелектуального продукту, в останні роки зростає інтерес до досліджень, що розкривають специфіку формування відносин інтелектуальної власності в аграрному секторі, зокрема досліджень, які дають оцінку реакцій суб'єктів системи науково-освітнього забезпечення аграрної економіки на динаміку відповідних процесів.

Аналіз досліджень і публікацій. Результати соціологічних досліджень аграрних реформ в Україні висвітлені у матеріалах окремих тематичних моніторингових українського Центру науково-прикладних досліджень «Соціо» та Інституту соціології НАН України. У даному контексті можуть викликати інтерес, також, праці російських науковців І. Ільїна, З. Калугіної, Н. Проки. Проте масштабні соціологічні дослідження, присвячені специфічним проблемам аграрної освіти і науки, розвитку відносин інтелектуальної власності у вітчизняній аграрній сфері, до останнього часу в країні не проводились.

У 2014 р. соціологічною групою науковців Житомирського національного агроєкологічного університету проведено польові дослідження в рамках реалізації дослідницького проекту «Реформа системи науково-освітнього забезпечення аграрного сектору економіки України», матеріали якого частково висвітлені у статті [1]. Наведені нижче дані являють собою неопубліковані раніше результати даного дослідження, що стосуються безпосередньо проблем управління інтелектуальною власністю.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є з'ясування думки представників соціально-професійного сегменту виконавців наукових та науково-технічних робіт щодо ефективності управління інтелектуальною власністю в аграрному секторі економіки України.

Методика дослідження.

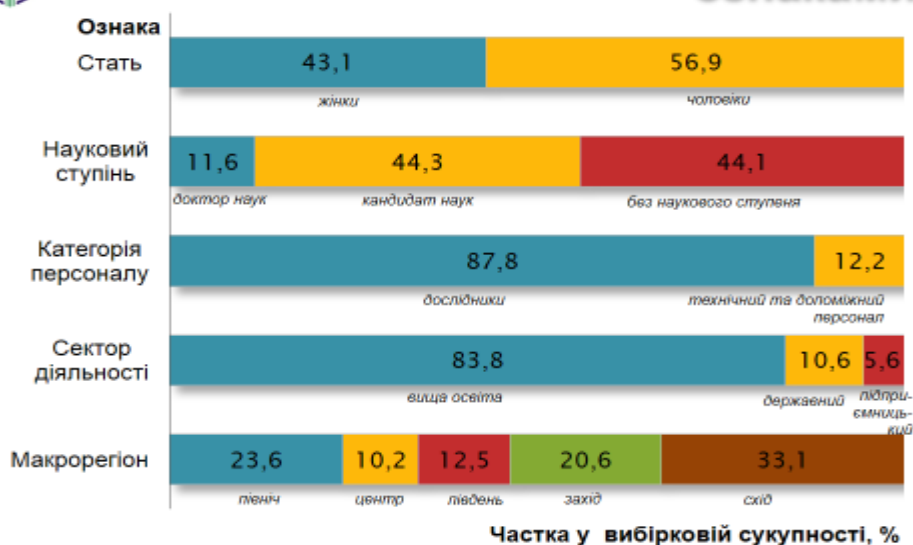
Дослідження проведене за допомогою методів збору, обробки та аналізу соціологічної інформації.

- **Аудиторія дослідження (генеральна сукупність):** спеціалісти, які суміщають виконання наукових та науково-технічних робіт з іншими видами діяльності.
- **Терміни проведення польових досліджень:** травень-листопад 2014 року.
- **Географія проекту:** 10 областей України
  - Північ (Житомирська, Київська);
  - Центр (Полтавська, Черкаська);
  - Захід (Львівська, Чернівецька);
  - Схід (Запорізька, Харківська);
  - Південь (Одеська, Херсонська).
- **Обсяг вибіркової сукупності:** 570 респондентів (рис. 1).
- **Інцидентність (охоплення):** 1% генеральної сукупності.
- **Тип вибірки:** детермінована квотна.
- **Метод формування вибірки:** неповторний одноступінчатий відбір за квотами фіксованого обсягу.
- **Контрольовані ознаки квотування:**
  - 1) стать;
  - 2) науковий ступінь;
  - 3) сектор діяльності;
  - 4) категорія персоналу;
  - 5) макрорегіон розташування установи, в якій працює респондент.
- **Джерело параметрів вибірки та методологія стратифікації:** характеристики офіційного статистичного розподілу спеціалістів-виконавців наукових та науково-технічних робіт за сумісництвом станом на 31 грудня 2013 року [2].
- **Репрезентативність вибірки:** збіг вибіркової та генеральної сукупностей за заданими параметрами (контрольованими ознаками).
- **Додаткові (статистично неконтрольовані) ознаки квотування:**

- 1) вік респондента;
  - 2) факт підвищення кваліфікації респондентом протягом останніх 5 років;
  - 3) сфера діяльності;
  - 4) юридичний статус закладу, що є місцем роботи респондента;
  - 5) тип населеного пункту, в якому розташовано місце роботи респондента.
- *Фактор тенденційності:* перевага респондентів, які є працівниками установ аграрного профілю внаслідок тематичної спрямованості дослідження та характеру зв'язків ЖНАЕУ.
  - *Способи збору даних:* особисте формалізоване інтерв'ю ("face-to-face") та кореспондентське опитування за допомогою електронної розсилки анкет.
  - *Типи питань в анкетах:* напіввідкриті та закриті питання з використанням шкали ставлень та семантичного диференціалу.

Портрет за контрольованими ознаками

Портрет за неконтрольованими ознаками

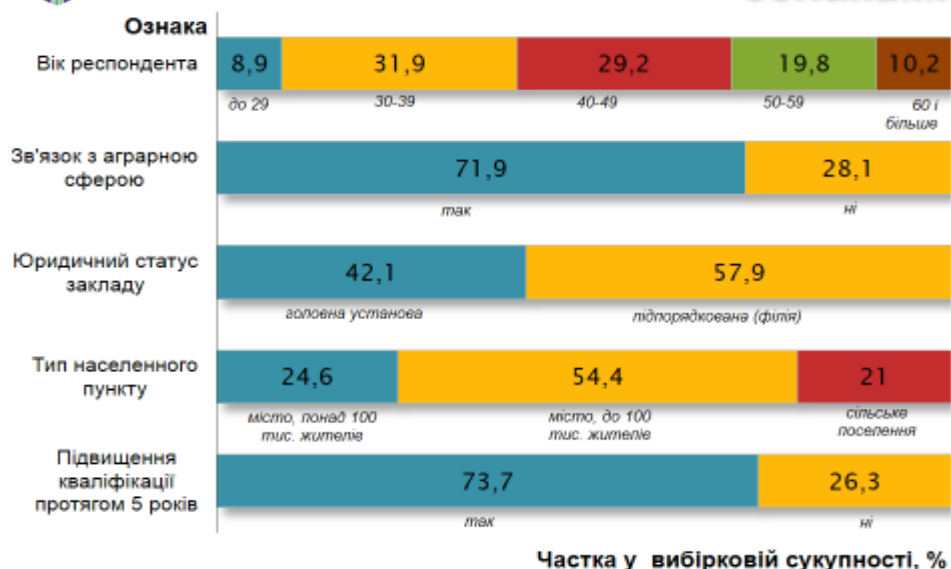
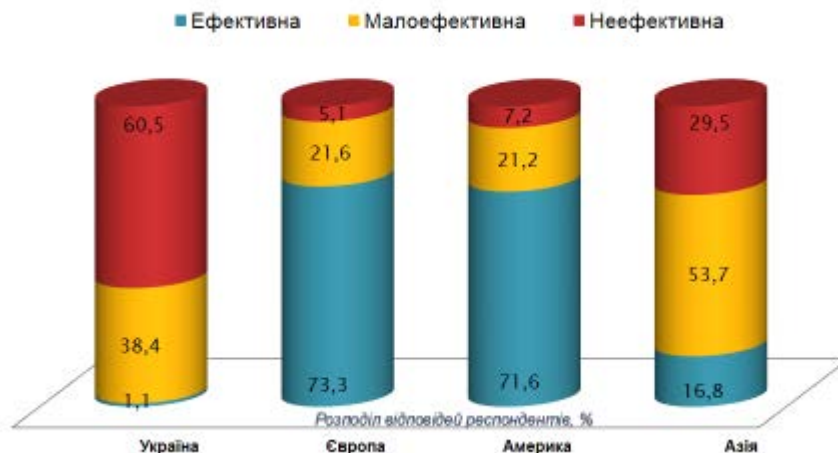

Рис. 1. Портрет респондентів (N=570)*

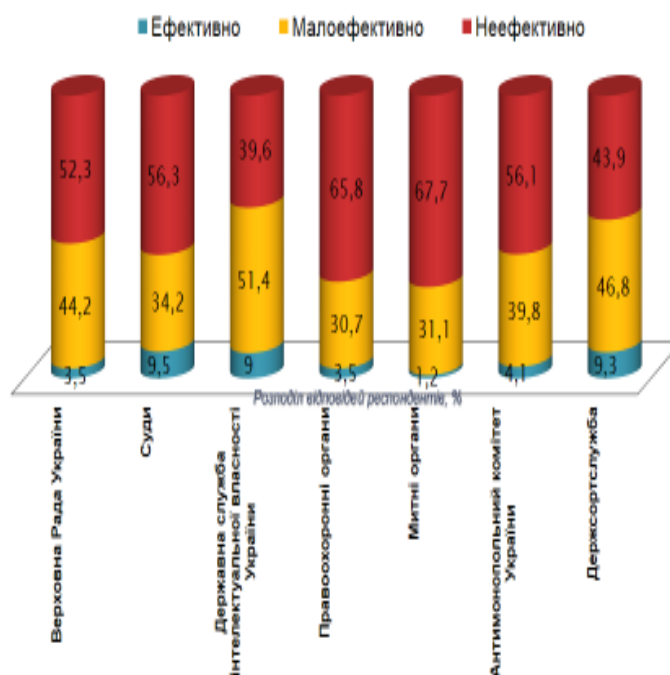
*Примітка: квота групи у вибірковій сукупності за контрольованими ознаками відповідає характеристикам офіційного статистичного розподілу спеціалістів-виконавців наукових та науково-технічних робіт за сумісництвом в Україні станом на 31 грудня 2013 року [2, с.29-79]

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження оцінки прогресу в еволюціонуванні інституту інтелектуальної власності в Україні за роки незалежності виконавцями наукових та науково-технічних робіт продемонструвало, що лише 1% опитаних вважають існуючу нині в країні систему охорони прав інтелектуальної власності ефективною. При цьому орієнтиром, до якого слід прямувати, експерти називають систему охорони країн ЄС, що отримала схвалення більше ніж 73% респондентів (рис. 2).

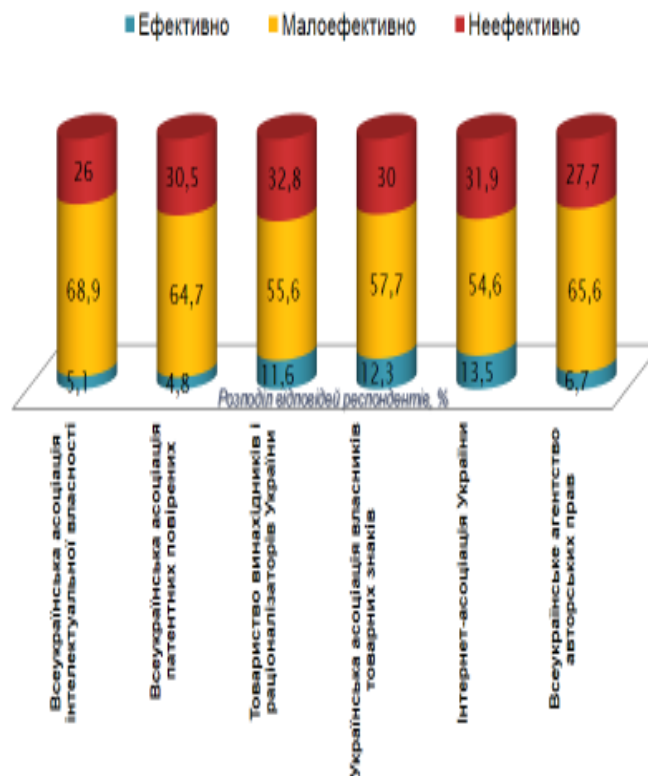

Рис. 2. Розподіл відповідей респондентів на запитання: « Як ви оцінюєте ефективність систем охорони прав інтелектуальної власності в Україні та деяких частинах світу?», %

Показовим є те, що респонденти негативно характеризують ефективність апарату публічного адміністрування сфери інтелектуальної власності: частка позитивних оцінок діяльності жодного державного органу не перевищувала 10% у загальному розподілі. При цьому найнижчі оцінки отримала діяльність правоохоронних та митних органів (рис. 3а). Дещо оптимістичнішою є ситуація із судженнями опитаних щодо ефективності роботи громадських організацій, зокрема Інтернет-асоціації України та Української асоціації власників товарних знаків, однак різниця не є кардинальною – до 14% схвальних оцінок у загальному розподілі (рис. 3б).

а)

б)

Рис. 3. Розподіл відповідей респондентів на запитання:

«Як ви оцінюєте ефективність виконання функцій у сфері інтелектуальної власності деякими державними органами та громадськими організаціями України?», %

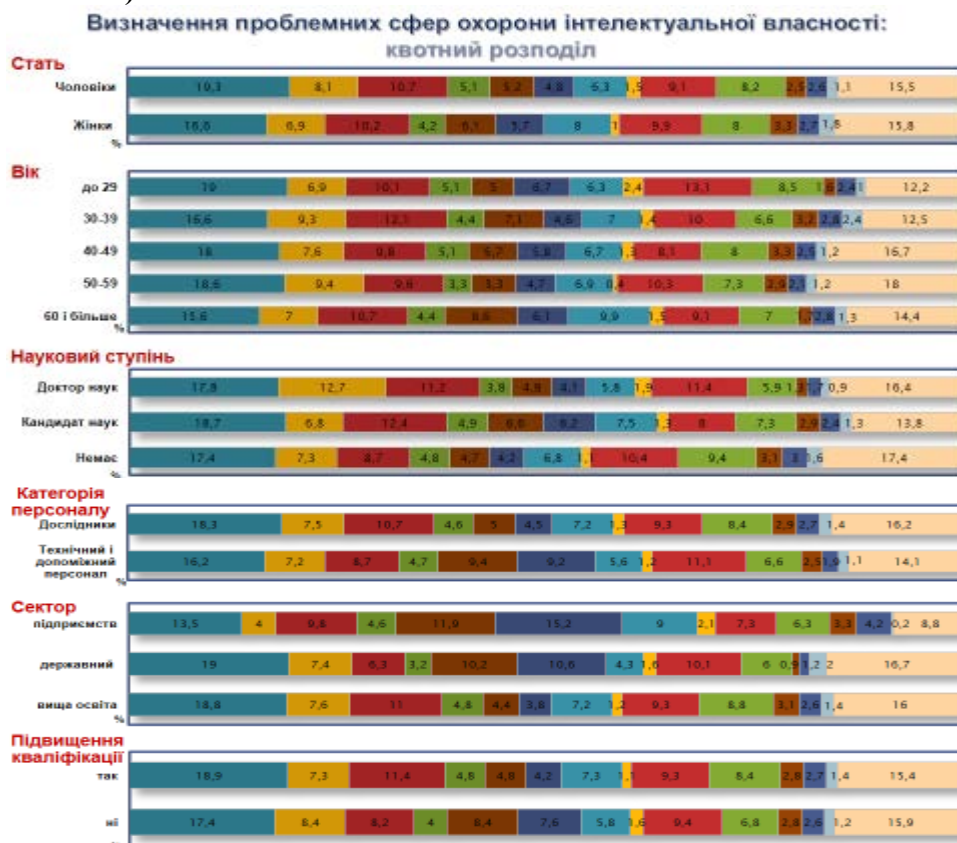
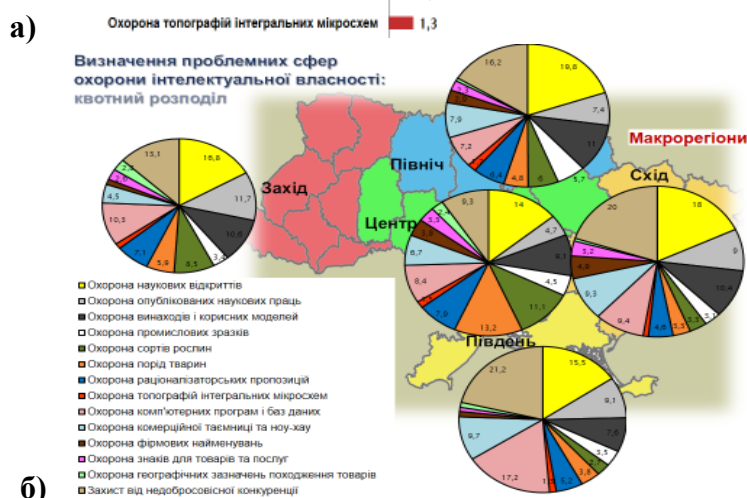
Найбільш проблемною сферою для суб'єктів права інтелектуальної власності в аграрному секторі виконавцями наукових та науково-технічних робіт визнано охорону наукових відкриттів – 18% респондентів (рис. 4а).

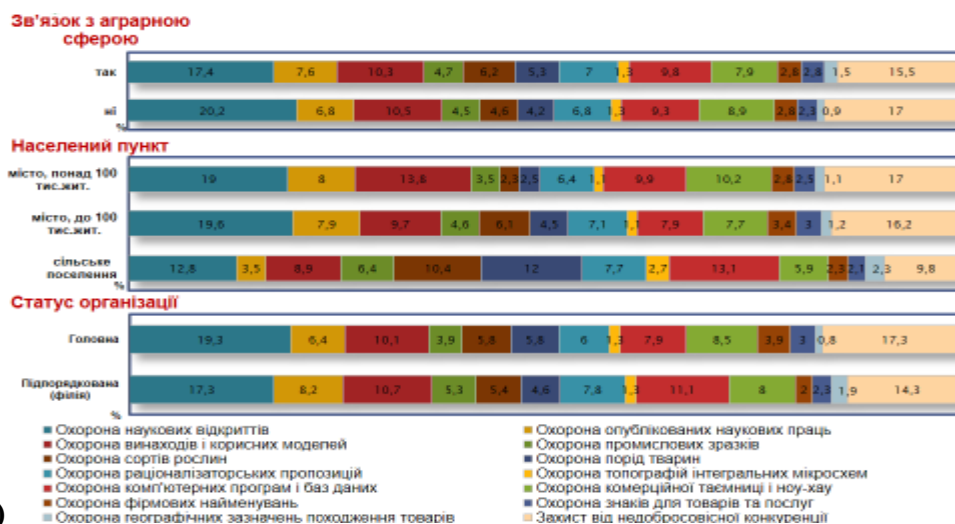
При цьому квотний розподіл за регіональною ознакою показав, що загальна тенденція сформована переважно за рахунок оцінок представників західних, північних та центральних областей України. Другою за важливістю проблемою респонденти із вказаних макрорегіонів назвали охорону винаходів та корисних моделей. Респонденти із сходу та півдня, натомість, більшої ваги надають аспектам захисту від недобросовісної конкуренції, а також охороні комп'ютерних програм і баз даних. Що стосується правової охорони сортів рослин та порід тварин, найбільшого значення відповідним питанням надали представники центральної України (рис. 4б).

Квотний розподіл респондентів за статевою ознакою дозволив визначити, що чоловіки вважають найбільш гострими проблеми охорони промислової власності, тоді як жінки схильні віддати перевагу охороні засобів індивідуалізації та нетрадиційних об'єктів права інтелектуальної власності. Аналіз отриманих відповідей з урахуванням розподілу опитаних за віковою ознакою продемонстрував, що із збільшенням віку респондента значно знижується його увага до проблем охорони програмного забезпечення і баз даних (лише 9% у категорії «60 і більше років»).

Закономірним стало високе акцентування уваги на охороні наукових праць особами з науковим ступенем (порівняно з колегами без наукового ступеню), категорією дослідників (порівняно з допоміжним та технічним персоналом), представниками державного сектору та сектору вищої освіти (порівняно з підприємницьким сектором). Доволі прогнозованою, також, стала відмінність в оцінках респондентів з сільської місцевості та міст, зокрема щодо проблем захисту від недобросовісної конкуренції та охорони комерційних найменувань (удвічі більше апологетів у містах). Варто звернути увагу і на той факт, що кількість виконавців наукових та науково-технічних робіт, які визнають гостроту проблем охорони селекційних досягнень, у містах з населенням понад 100 тисяч жителів виявилась у 5 разів меншою, ніж у сільських поселеннях (рис. 4в).

Відповідні тенденції закладають основу для конфлікту інтересів стейкхолдерів у прийнятті управлінських рішень.

в)

Рис. 4. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Для якої з перерахованих сфер проблеми охорони інтелектуальної власності є найбільш гострими в аграрному секторі України?», %

Обираючи пріоритети розвитку відносин інтелектуальної власності в аграрному секторі відповідно до глобальних тенденцій, більшість опитаних підтримала стратегію адаптації національних нормативних документів до міжнародних норм та збільшення потужності інфраструктури охорони інтелектуальної власності (рис. 5а). Лише близько 14% респондентів наголошували на необхідності переносу акцентів з юридичних питань на економічні (формування ринку інтелектуальної праці, продуктів та послуг, розвиток процесів комерціалізації та трансферу технологій, вдосконалення менеджменту інтелектуальної власності), що свідчить про недооцінення респондентами ваги економічних чинників та тотальне сприйняття суспільством відносин інтелектуальної власності у правовій парадигмі.

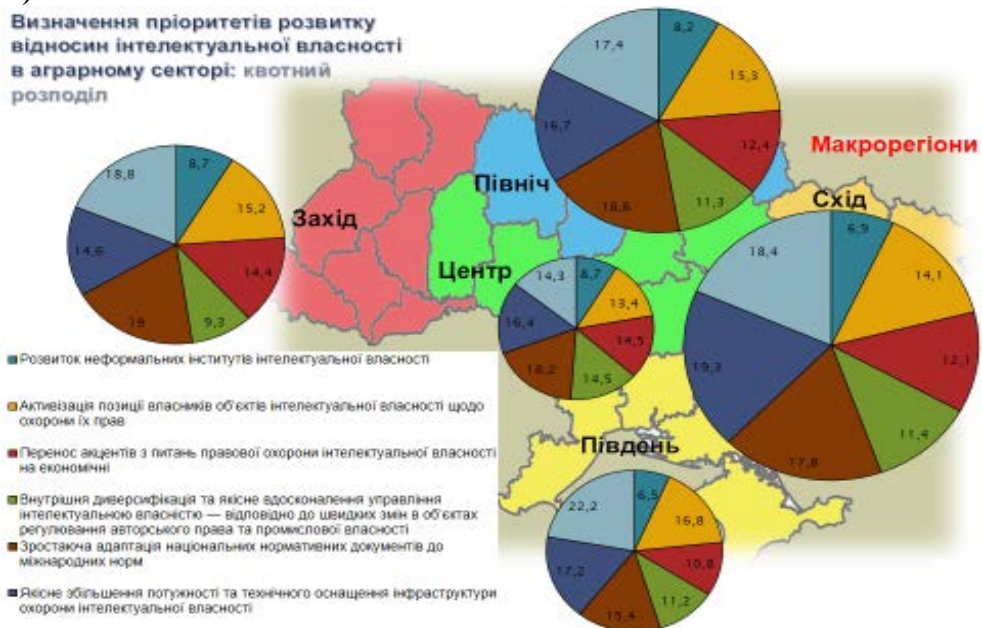
Розподіл респондентів за географічною ознакою дозволив виявити, що загальна тенденція за вибіркою у відповідному питанні сформована переважно за рахунок оцінок представників заходу та півночі України (рис. 5б). Найбільшу лояльність і розуміння ролі економічних важелів у розвитку відносин інтелектуальної власності продемонстрували респонденти центрального регіону. Прихильників вектору переорієнтації цільових установок аграрної науки на практичне застосування її результатів, узгодження інтересів наукової спільноти, держави та бізнесу, найбільше виявилось серед представників сходу України, що обумовлено регіональною специфікою та економічним портретом областей. Зокрема, у східних регіонах країни тривалий час були зосереджені центри великих фінансово-промислових груп, політика і практика яких (у т. ч. практика державно-приватного партнерства) мали великий вплив на населення регіону.

Квотний розподіл вибіркової сукупності за рештою ознак показав, що на формування думки респондентів щодо даного питання найбільшою мірою впливає вік, освіта та сектор діяльності. Так, найбільша частка апологетів зовнішнього інтеграційного вектору нараховується серед респондентів віком до 29 років. Думка щодо необхідності активізації розвитку неформальних інститутів інтелектуальної власності в агросекторі переважно розповсюджена у середовищі осіб з науковим ступенем доктора наук, що підтверджує глибину розуміння проблеми у даному сегменті науковців. Найвідчутніша різниця спостерігається в оцінках ролі публічного-приватного партнерства у сфері інтелектуальної власності серед опитуваних, що працюють у різних секторах діяльності – понад 20 % прихильників у державному секторі та лише 13% у підприємницькому, що створює загрози майбутнього конфлікту інтересів стейкхолдерів реформ (рис. 5в).

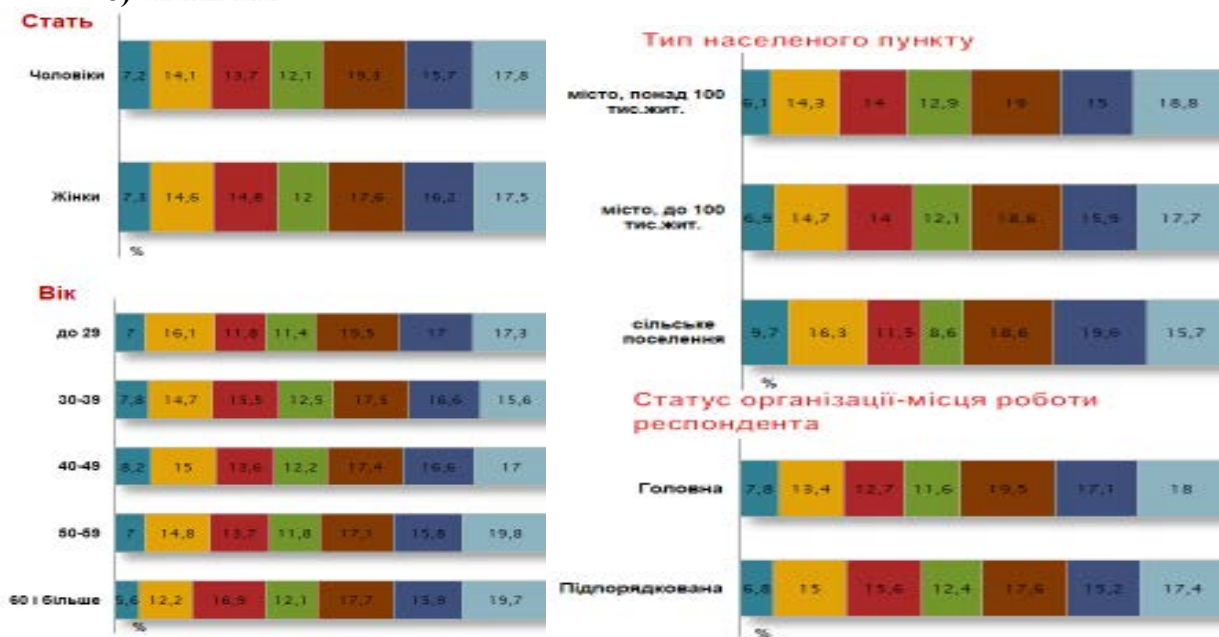

а)

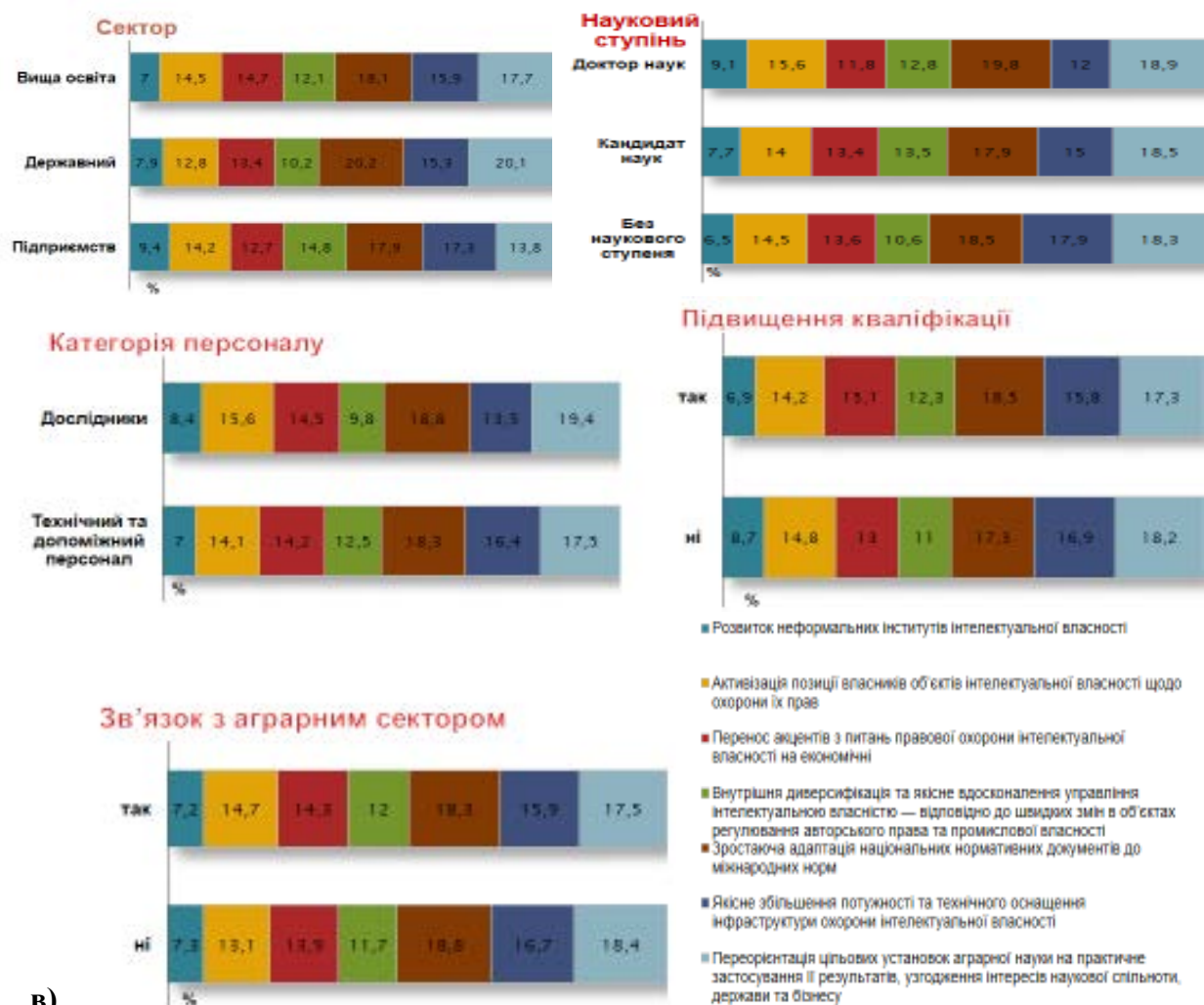
Визначення пріоритетів розвитку відносин інтелектуальної власності в аграрному секторі: квотний розподіл

б)

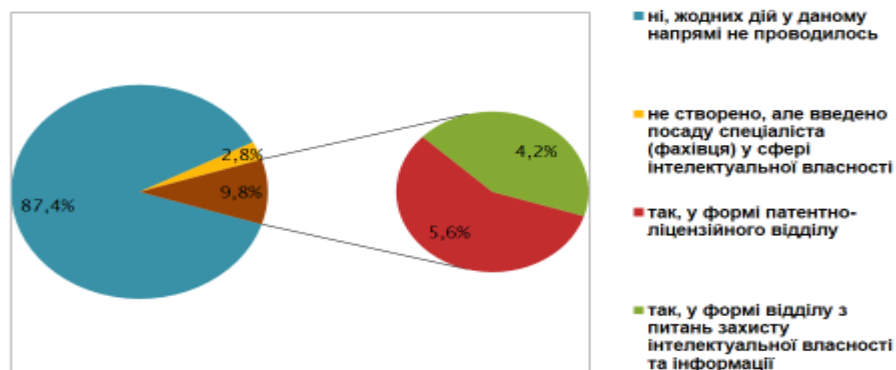

в)

Рис. 5. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Що є пріоритетом розвитку відносин інтелектуальної власності в аграрному секторі?», %

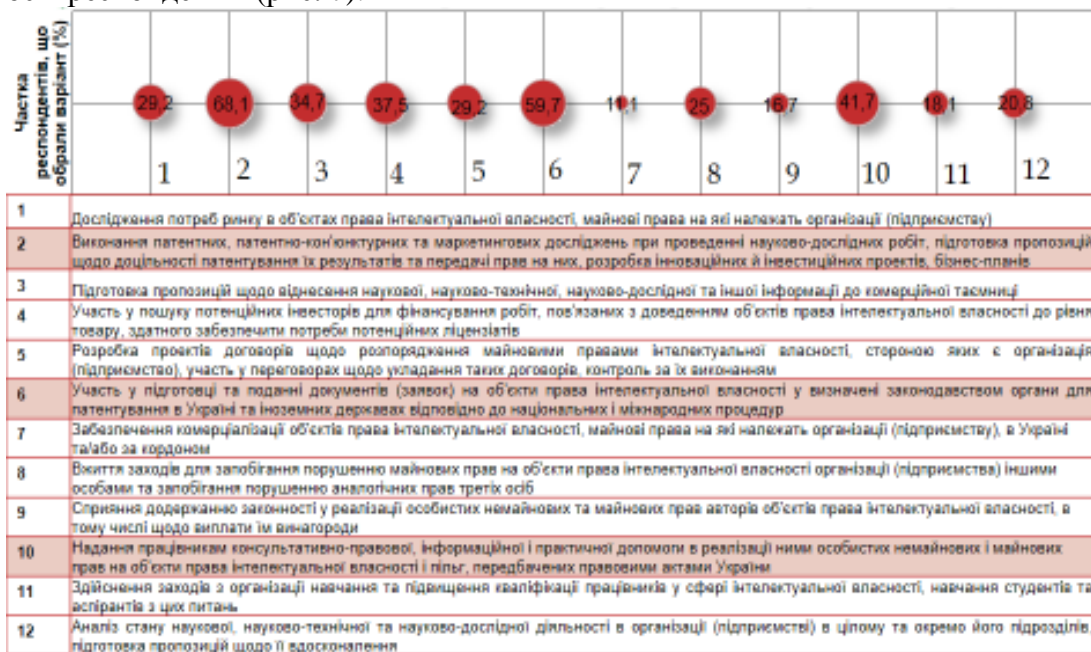
Низька економічна активність суб'єктів права інтелектуальної власності в аграрному секторі України багато в чому зумовлена функціональним характером проблем інституціоналізації інтелектуальної власності. Зокрема, більше ніж 87% опитаних засвідчили, що жодних дій у напрямі створення в установах (організаціях, підприємствах), де вони працюють, відділів (секторів, підрозділів) з питань інтелектуальної власності, до цього часу не проводилось (рис. 6).

* Аналіз розподілу відповідей на дане питання проведено на основі анкет респондентів, що представляють різні юридичні та фізичні особи.

Рис. 6. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Чи створено в організації (підприємстві), де ви працюєте, відділ (сектор, групу тощо) з питань інтелектуальної власності?», %

Навіть серед тих, хто підтвердив факт існування відповідних структурних утворень, вказали на виконання функцій, спрямованих на забезпечення комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, лише близько 10% або 1,5% від загальної кількості респондентів (рис. 7).

*Відповідь на дане питання давали лише респонденти, що ствердно відповіли на попереднє питання анкети. Респонденти не були обмежені вибором лише одного варіанту із запропонованих. Розрахунок проводився для кожної функції окремо зв'язом визначення у загальній структурності респондентів тих, що підтримали варіант.

Рис. 7. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Які з перелічених функцій реально виконуються підрозділом (фахівцем) з інтелектуальної власності в організації (підприємстві), де ви працюєте?», %

Дві третини установ (організацій, підприємств), у яких працюють опитані виконавці наукових та науково-дослідних робіт, не мають жодної внутрішньої нормативної та методичної документації, що регламентує питання створення, обліку, комерційного просування, охорони об'єктів інтелектуальної власності або, принаймні, вона не доведена до відома працівників (рис. 8). Серед створених документів найбільш поширеним є Типове положення про політику у сфері інтелектуальної власності, у якому питання комерціалізації найчастіше не розкрито на достатньому рівні, або локальні акти у сфері боротьби з плагіатом у вищих навчальних закладах, що носять переважно формальний характер.

* Аналіз розподілу відповідей на дане питання проведено на основі анкет респондентів, що представляють діючі юридичні та фізичні особи.

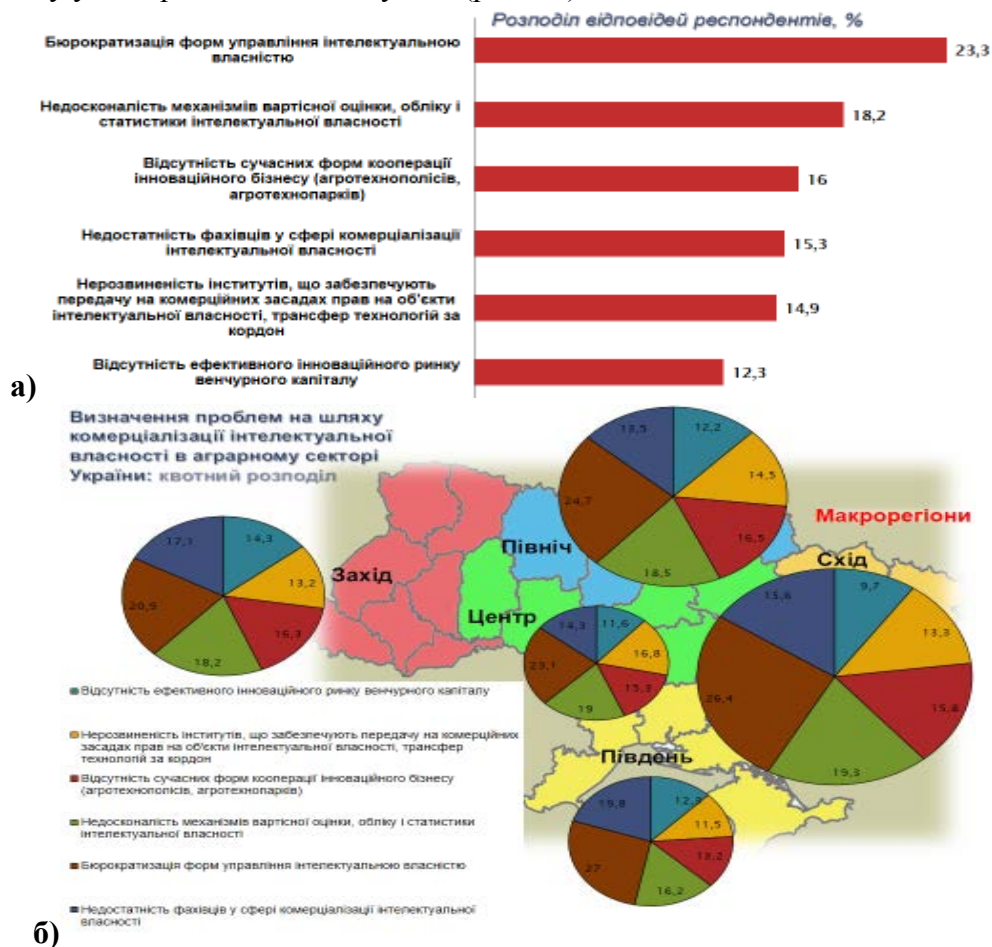
Рис. 8. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Які внутрішні нормативні і/або методичні документи, що регламентують питання створення, охорони і комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, розроблено в організації (підприємстві), де ви працюєте?», %

На запитання, пов'язане з визначенням найбільш впливового гальмуючого чинника процесу комерціалізації інтелектуальної власності в аграрному секторі України, майже чверть респондентів на перше місце віднесла бюрократичність апарату управління. Достатньо велика частка опитаних вказала, також, на недосконалість механізмів вартісної оцінки, обліку і статистики інтелектуальної власності (рис. 9а).

Ситуація у регіонах стосовно даної проблеми в цілому дублює загальну тенденцію, проте максимально проявляється на півдні та сході країни. Що стосується решти чинників, спостерігаються деякі відмінності в питаннях оцінки їх впливовості між загальним рейтингом за вибіркою та регіональними рейтингами. Так, на заході та півдні України більша частка респондентів, ніж загалом за вибірковою сукупністю, надали вагу фактору недостатності в аграрному секторі фахівців, компетентних у сфері комерціалізації інтелектуальної власності (рис. 9б).

Аналіз відповідей респондентів у розрізі інших контрольованих ознак суттєвих розбіжностей не виявив, за винятком двох складових. По-перше, проблема недостатності фахівців у сфері комерціалізації інтелектуальної власності для державного сектору є більш гострою, ніж для підприємницького. По-друге, суттєво вищою, ніж у інших категоріях респондентів, є частка опитаних віком 30-39 років, які вважають, що розвиток комерціалізації інтелектуальної власності стримує відсутність сучасних форм науково-технічної кооперації (агротехнополісів, агротехнопарків).

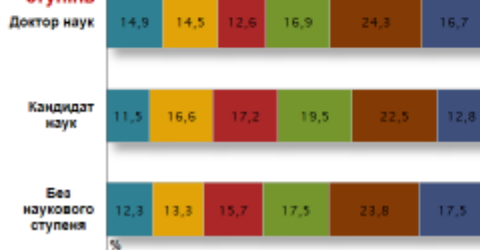
Аналіз відповідей на запитання у розрізі статистично неконтрольованих ознак, у свою чергу, продемонстрував ряд інших тенденцій, зокрема зниження гостроти проблем бюрократизації форм управління інтелектуальною власністю із скороченням кількості мешканців у населеному пункті, а також визнання високої актуальності проблем розвитку науково-технічного кооперативного руху респондентами, які працюють у відокремлених структурних підрозділах юридичних установ, що свідчить про неефективність менеджменту у материнських інституціях (рис. 9в).

Визначення проблем на шляху комерціалізації інтелектуальної власності в аграрному секторі України: квотний розподіл

- Відсутність ефективного інноваційного ринку венчурного капіталу
- Нерозвиненість інститутів, що забезпечують передачу на комерційних засадах прав на об'єкти інтелектуальної власності, трансфер технологій за кордон
- Відсутність сучасних форм кооперації інноваційного бізнесу (агротехнополісів, агротехнопарків)
- Недосконалість механізмів вартісної оцінки, обліку і статистики інтелектуальної власності
- Бюрократизація форм управління інтелектуальною власністю
- Недостатність фахівців у сфері комерціалізації інтелектуальної власності

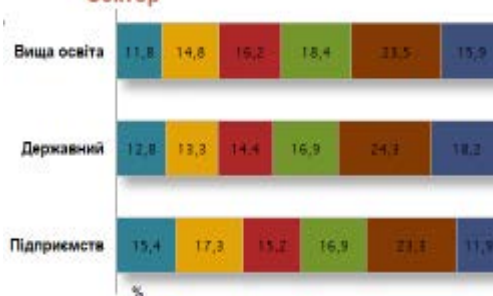
Науковий ступінь

Категорія персоналу

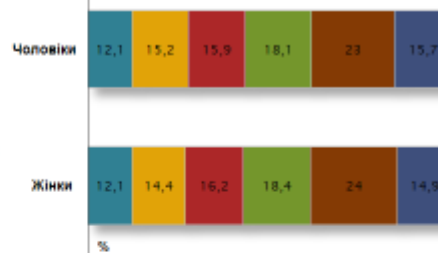
Сектор

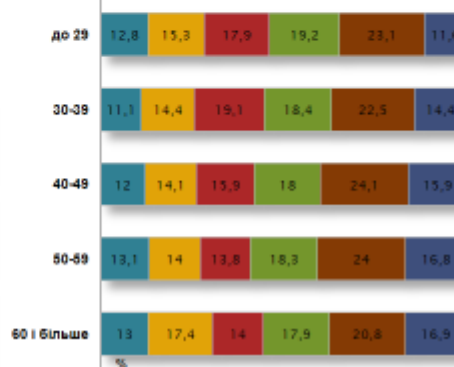
Зв'язок з аграрним сектором

Стать

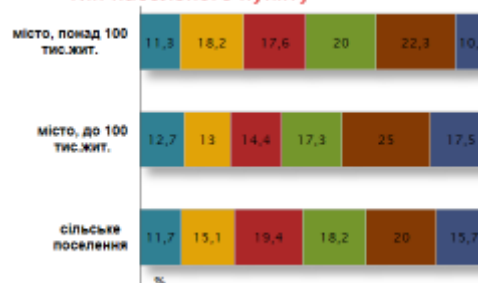
Вік

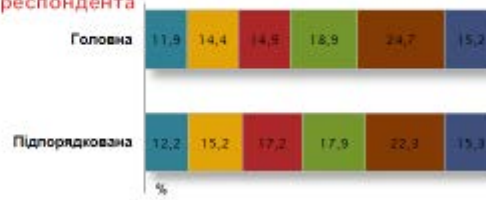
Підвищення кваліфікації

Тип населеного пункту

Статус організації-місця роботи респондента

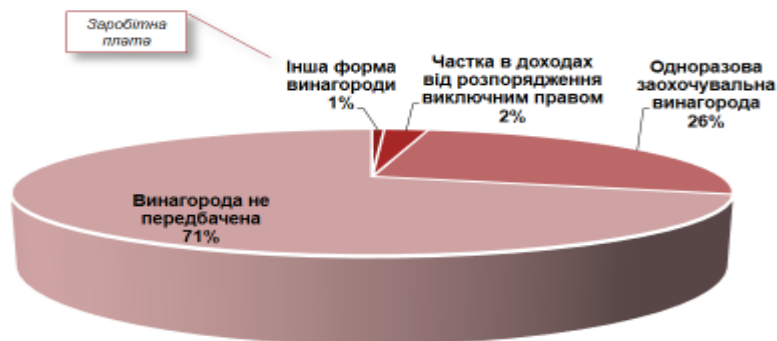
в)

Рис. 9. Розподіл відповідей респондентів на запитання:

«Що є основною проблемою на шляху комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності в аграрній економіці України?», %

Дослідження довели, що проблеми управління інтелектуальною власністю в аграрному секторі не обмежуються комерціалізацією і захистом об'єктів права інтелектуальної власності як фінальними етапами їх життєвого циклу, а виникають вже на стадіях створення інтелектуальних продуктів. Так, більше 70% респондентів зазначили, що жодного разу не отримували фінансової винагороди за створення результатів

інтелектуальної діяльності, тобто економічні інструменти мотивації творчої діяльності в системі науково-освітнього забезпечення аграрного сектору практично не застосовуються (рис. 10). Лише 2% опитаних згадали про таку ефективну форму економічного стимулювання інтелектуальної праці як частка у доходах від розпорядження виключним правом, тоді як відповідні практики поширені у розвинених країнах світу ще з 80-х років минулого століття (з моменту проголошення акту Бея-Доула).

* Аналіз розподілу відповідей на дане питання проведено на основі анкет респондентів, що представляють різні юридичні та фізичні особи.

Рис. 10. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Чи передбачені в організації (підприємстві), де Ви працюєте, будь-які виплати працівникам за результатами їх інтелектуальної діяльності?», %

У той же час основним чинником впливу на творчу активність в аграрній економіці більшість респондентів визнає стан матеріально-технічних і фінансових умов діяльності у сфері науки та техніки (рис. 11).

Рис. 11. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Що є головним чинником впливу на творчу активність в аграрній економіці?», %

Що стосується інструментів нематеріальної мотивації інтелектуальної праці, відповідні форми стимулювання є більш розповсюдженими. Зокрема близько 53% респондентів зазначили, що результативність інтелектуальної діяльності враховується у кадрових питаннях організації (підприємства), де вони працюють. При цьому було виявлено характерну особливість: персональні здобутки мають вплив на інтенсивність кадрових ротацій, однак мало впливають на рішення роботодавця щодо працевлаштування конкретного працівника (рис. 12).

Рис. 12. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Чи враховується результативність інтелектуальної діяльності у кадрових питаннях організації (підприємства), де ви працюєте?», %

Основною причиною існування вищевказаних проблем менеджменту інтелектуальної власності в аграрному секторі респонденти вважають неузгодженість вітчизняного законодавства у сфері інтелектуальної власності з інвестиційною, фіскальною та соціальною політикою (рис. 13). Відповідний факт доводить, що ставлення аудиторії до проблем системи переважно формується залежно від того, якими є дії влади на макрорівні.

Рис. 13. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Що є основною перешкодою створенню ефективної системи управління інтелектуальною власністю в аграрному секторі?», %

Висновки. Виявлена під час соціологічного дослідження реакція сегменту виконавців наукових та науково-дослідних робіт на політику управління інтелектуальною власністю в аграрній економіці дозволила сформулювати ряд важливих висновків.

1. В міру наближення до західного кордону країни аксіологічні орієнтири наукової спільноти суттєво зміщуються у бік європейських цінностей.

2. Проблеми менеджменту інтелектуальної власності в аграрній економіці мають спільне коріння із проблемами вітчизняної системи державного адміністрування на макрорівні.

3. Показовою є недооцінка ваги економічних факторів, що детермінують процес інституціоналізації інтелектуальної власності в аграрній економіці, що свідчить про тотальне сприйняття суспільством відносин інтелектуальної власності у правовій парадигмі.

4. Економічні інструменти мотивації творчої діяльності у системі науково-освітнього забезпечення аграрної економіки практично не застосовуються, що створює передумови для відтоку людського капіталу з галузі.

5. Зафіксовано відсутність будь-яких дій в напрямку активізації створення в аграрних науково-освітніх установах відділів з питань комерціалізації інтелектуальної власності, що позбавляє науково-технічну, винахідницьку та інноваційну діяльність фундаменту для самофінансування.

6. Викликає занепокоєння посилення дисбалансу між рівнями розвитку елементів системи охорони прав інтелектуальної власності, що забезпечують реєстрацію прав та комерціалізацію зареєстрованих об'єктів права інтелектуальної власності.

7. Тенденції в оцінках параметрів та векторів розвитку системи управління інтелектуальною власністю в аграрному секторі України є суперечливими, тому найближчим часом рівень співпраці між основними групами стейкхолдерів буде залишатися низьким.

Виходячи з вищевказаних тенденцій, перспективи розвитку системи управління інтелектуальною власністю в аграрній економіці України у найближчі роки пов'язані з підвищенням рівня інформаційної відкритості для суспільства урядових ініціатив у сфері розвитку інтелектуальної власності з метою гармонізації інтересів основних стейкхолдерів та визначення пріоритетів у ієрархії новітніх урядових програм.

Література.

1. Реформа системи науково-освітнього забезпечення аграрного сектору України (за матеріалами соціологічного дослідження) / О. В. Скидан, І. Л. Литвинчук, К. А. Самойленко, С. В. Дубінченко // Проблеми економіки. – 2015. – №1. – С. 139-148.
2. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 304 с.

References.

1. Skydan, O.V. Lytvynchuk, I.L. Samojlenko, K.A and Dubinchenko, S.V. (2015), "Reforming the System of the Research and Educational Support of Ukrainian Agrarian Sector (Based on a Sociological Study)", *Problemy ekonomiky*, vol. 1, pp. 139-148.
2. *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini* [Research and Innovation in Ukraine]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2014.